ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Irodalomtörténeti Közlemények (ItK), 109(2005).

LÁZS SÁNDOR

SZENT ÁGOSTON REGULÁJÁNAK 15. SZÁZADI MAGYAR FORDÍTÓJA
Váci Pál munkássága a 15. századi domonkos rendi reformban

Szent Ágoston regulájának két késő középkori magyar fordítását ismerjük.

Az egyik az, amelyet az irodalomtörténet-írás Váci Pál domonkos szerzetes munkájának tart. A fordítás – a rendi emlékezet szerint – a margitszigeti domonkos apácák számára készült.[1] Az összesen kétlevélnyi töredék 1474-ből maradt fönn.[2] A másik fordítás bő fél évszázaddal később, 1537-ben Velencében hagyta el a sajtót, és Gregorius Coelius Pannonius műve.[3] Ez utóbbit a pálos laikus testvéreknek szánta fordítójuk.

A *Birk-kódex* Ágoston-regulájának és konstitúciójának fordítójáról[4] eddig is viszonylag sokat tudott az irodalom- és egyháztörténet. Váci Pál életrajzát Iványi Bélának a domonkos rend római központi levéltárában végzett kutatásaiból és már ismert adatokból Pusztai István állította össze.[5] A biográfia pontos, de néhány újabb adattal ki kell egészíteni. A felbukkant életrajzi tények segítségével meg lehet rajzolni azt a szellemi és spirituális környezetet, amelyben Váci Pál nevelkedett, tanulmányait végezte és pályáját befutotta, hiszen rajta kívül egyetlen középkori kódexfordító, -író tevékenységét és műveltségét sem ismerjük részletesen.

[1] „Fr. Paulus Ungarus Vatiensis, M. Artium, et Sac. Th. Lector scripsit et transtulit Regulam, et constitutiones Sororum Ord. Praed. In Hungaricam linguam de verbo ad verbum, et alicubi majoris claritatis, ac Hungarici sermonis leporis gratia, ad sensum, anno 1474. absoluitque die S. Remigij, in Conventu Sigetij pro insula leporum.” Sigismundus FERRARIUS, *De rebus Hungaricae ordinis praedicatorum*, Viennae, 1637, 449.

[2] Az OSZK kézirattárában; jelzete MNy 71. A *Birk-kódex* összesen négy levél, ebből kettő az, amelyen a regula töredéke van. Kiadásai közül a legújabb és legalaposabb: *Birk-kódex 1474: Az emlék hasonmása, betűhű olvasata és latin megfelelője*, kiad. PUSZTAI István, Bp., Akadémiai, 1960 (Codices Hungarici, 5) (a továbbiakban: PUSZTAI). – Az *Ágoston-regula* fordítása a pálosok számára 1475-ben glagolita nyelven szintén elkészült. „Frater Stanislaus Polonius, qui … fratribus Glagolitis in eorum vulgari exponens Regulam, Constitutiones et sermones beati Augustini ad eremitas conscripsit.” Idézi MEZEY László, *A „Báthory-biblia” körül: A mű és szerzője*, MTA I. OK, 1956, VIII, 198 (a továbbiakban: *A „Báthory-biblia” körül*); GYÖNGYÖSI Gergely szövege magyarul: *I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek élete,* ford. ÁRVA Vince, CSANÁD Béla, CSONKA Ferenc, h. n., Frater György Alapítvány, 1998 (Varia Paulina, 3), 113 (a továbbiakban: Varia Paulina, 3).

[3] RMNy 20 (RMKT III, 320); DÉZSI Lajos, *Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása Coelius Bánffy Gergelytől*, Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből, Bp., 1900; hasonmás kiadás: *Annotationes in Regulam Divi Augustini,* szerk., bev. SARBAK Gábor, Csíkszereda, Státus Könyvkiadó, 2001.

[4] A szerzőségről szóló irodalomtörténeti hagyományt összefoglalja PUSZTAI 13–14.

[5] PUSZTAI 13–20.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

A Váci Pállal való ismerkedés során mindenekelőtt neve kell hogy foglalkoztasson. A bécsi egyetem anyakönyvében[6] a következő bemutatással jön elénk: „Paulus de Bachia"[7] 1445. október 13-án[8] négy groschent fizetett, amikor beiratkozott Thomas Ebendorfernek, a bölcsészettudomány és a teológia magiszterének előadásaira. A következő, már korábban is ismert feljegyzés három évvel későbbi. Itt a név már Paulus de Wacia. A bejegyzés a *Birk-kódex* kiadója szerint az 1448-as baccalaureatusi vizsga kapcsán kerülhetett az egyetemi jegyzőkönyvbe.[9]

Fejtörést okozott Pusztai Istvánnak és elődeinek, hogy Váci Pál honnan vette vezetéknevét. Feltételezték, hogy arról a konventről, ahol belépett a domonkosok közé. Annak nyomát viszont, hogy Vácott domonkos rendház lett volna, nem találták.[10] Nevének eredetéről és Váci Pál ismeretlen tanulóéveiről, belépéséről a bécsi domonkos konventbe a Pusztai által még nem ismert iratai nyújtanak eligazítást.

Váci Pált 1448-ban az artes-fakultás aktái *baccalaureatus in artibus*ként említik.[11] A bécsi domonkos konventnek az általam most bemutatandó feljegyzései szerint Paulus, *natione Hungarus* még ugyanebben az évben, azaz 1448. április 28-án rendházuk novíciusa lett;[12] így tehát megdől a korábbi feltételezés, miszerint Pál a szerzetbe lépésének helyéről nyerte vezetéknevét. Beöltözésekor a novícius megtartotta a keresztségben kapott Pál nevet is.[13] Egy évvel később, 1449-ben, „in die sti. Petri mart." (április 29-én), azaz a domonkos rendi Szent Péter mártír napján, Paulus név alatt fogadalmat tett.[14]

Pál – miként az újabb adatok segítségével kikövetkeztethető – 1427 körül, Zsigmond uralkodása idején született.[15] Neve alapján Vácott látta meg a napvilágot egyszerű, polgári családban. A családnév általában a nemesi származás jelölője, hiánya polgári eredetre utal,[16] Pál esetében a Váci vezetéknév – mint megkülönböztető eszköz – éppen azt jelenti, hogy egyszerű család sarja.

[6] SCHRAUF Károly, *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen,* Bp., 1892, 98: „1445. Octob. 13. Rectoria III. venerabilis et egregij viri magistri Thome Ebendorfer de Haselspach, artium et sacre pagine professoris" (a továbbiakban: SCHRAUF).

[7] A hangváltozásról PUSZTAI 13.

[8] A tanév a középkorban október 16-án, Szent Gál napján kezdődött.

[9] PUSZTAI 13.

[10] PUSZTAI 17 skk. – A domonkos rendházakat forráskutatásai nyomán IVÁNYI Béla, *A Szent Domonkos-rend római központi levéltára*, LK, 1929, 1–30 (a továbbiakban: IVÁNYI) sorolja föl. Vácon nem tud domonkos konventről.

[11] Isnard Wilhelm FRANK, *Hausstudium und Universitätsstudium der Wiener Dominikaner bis 1500*, Archiv für österreichische Geschichte, Wien, 1968, 231 (a továbbiakban: FRANK).

[12] FRANK 231. Másik bejegyzést idéz SCHRAUF 193, 203. Lásd még FRAKNÓI Vilmos, *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században*, Bp., 1874, 49.

[13] A névhasználatról vö. IMPLOM Lajos, *Adatok a Szent Domonkos Rend magyarországi tartományának középkori történetéhez*, 1–3, kiad. ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, sajtó alatt. – Zágorhidi Czigány Balázs volt olyan szíves és rendelkezésemre bocsátotta a kéziratot, amely a Domonkos Rendtörténeti Gyűjteményben, Vasváron található (a továbbiakban: IMPLOM).

[14] FRANK 231.

[15] Pál születésének időpontjáról PUSZTAI 17.

[16] *A „Báthory-biblia" körül*, 207 skk; NAGY Iván, *Magyarország családai,* 12, Pest, 1865, 4. nem ismer a 15. századból ilyen néven nemesi családot. Váci néven több 15. századi szerzetesről van tudomásunk. Váci

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

Kisiskolás fiúként Pál Vác Szent László által alapított székesegyházi iskoláját látogathatta,[17] *in scola et in choro* nevelődött. Ha – mint feltételezhető – szülővárosában végezte az alapfokú iskoláit, akkor az ebben az időben ott tevékenykedő Miklós olvasókanonok és Hosszúaszai István éneklőkanonok vezetésével sajátította el a trivium és a quadrivium ismereteit, a *primitivae scientiae* tárgyait.[18] Hasonló mennyiségű és minőségű tananyag lehetett ez, mint az, amit az esztergomi székesegyház melletti iskolában tanítottak és tanultak ugyanebben az időszakban.[19] Pál 17–18 évesen már megbízható latin tudással rendelkező literátus volt.[20] Ekkor még – lehet – nem szánta el magát a szerzetesség mellett, egyházi pályára készülve ugyanis megkezdhette volna tanulmányait a budai Szent Miklós kolostor mellett működő studium generalén is.[21]

Pál 1445-ben érkezett Bécsbe és jegyeztette be magát a bölcsészeti kar diákjai közé. Ez volt az az év, amikor Aeneas Silvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa nyilvános disputát tartott a bécsi univerzitás aulájában.[22] Paulus de Wacia tanára Thomas Ebendorfer lett, akiről Aeneas Silvius gúnyosan emlékezett meg: „…nem középszerű teológus; azt mondják, haszonnal forgatható történeti műveket ír. Én is szívesen dicsérném tudományát, ha nem rágódna [előadásain] már huszonkettedik éve Ézsaiás első fejezetén, és még mindig nem jutott a végére."[23]

Aeneas Silvius ítélete nem volt alaptalan. Mint minden egyetemen, így a bécsin is az exegézis képezte az előadások anyagát. E skolasztikus gyakorlat számtalan expositionest és quaestionest szült, amelyek gyakorlatilag elszakadtak az értelmezett szövegtől. Ez a

Jánosról a pálos krónika az 1473-as és az 1475-ös esztendőknél tesz említést. Gyöngyösi Gergely nem utal rendtársának nemesi származására (Varia Paulina, 3, 110–111). IVÁNYI Béla, *A szegedi dominikánus rendház története*, Credo, 1935, 76–77 (a továbbiakban: *A szegedi dominikánus rendház*) említ egy Váczi Lukács budai domonkos perjelt 1477-ből és egy Váczi Tamás nevű domonkos szerzetest 1491-ből. Iványi munkájában számos domonkost sorol föl, akik valószínűleg a rendbe lépésük helyéről nyerték *Szegedi* vezetéknevüket.

[17] MEZEY László, *A váci püspökség kialakulása = Váci egyházmegyei almanach*, Vác, 1970, 26; CHOBOT Ferenc, *A váci egyházmegye történeti névtára,* I–II, Vác, 1915–1917, I, 96.

[18] BÉKEFI Remig, *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig,* Bp., 1910, 139 skk. Az oktatásról *uo.*, 240 skk.; valamint MEZEY László, *Deákság és Európa: Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata,* Bp., Akadémiai, 1979, 184–185, 190 skk. (a továbbiakban: *Deákság*); JAKÓ Zsigmond, *A laikus írásbeliség kezdetei a középkori Erdélyben* = J. Zs., *Írás, könyv, értelmiség,* Bukarest, Kriterion, 1976, 29 skk.

[19] A tananyagról: MADAS Edit, *Esztergomi iskoláskönyv a XV. század első negyedéből = Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. FÜGEDI Erik, Bp., 1986, 159–173.

[20] *Deákság* 181–182.

[21] Igaz ugyan az is, hogy nem lett volna feltétlenül oka ezt a rendi iskolát választani, hiszen az 1304 óta működő budai studium generale 1470-ig igazából nem volt jelentős. KLANICZAY Tibor, *Egyetem Magyarországon Mátyás király korában*, ItK, 1990, 597 (a továbbiakban: KLANICZAY).

[22] A disputa szövege: Alfonz LHOTSKY, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1479,* Wien, 1965, 263–276 (a továbbiakban: LHOTSKY).

[23] „…non incelebratus theologus, quem scribere historias non inutiles aiunt; cuius ego doctrinam laudarem, nisi duos et viginti annos Esaie primum capitulum legisset neque adhuc ad calcem venisset". *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini,* Wien, 1908–1918 (Fontes rerum Austricarum, I–IV) (a továbbiakban: *Briefwechsel*). Magyarul: *Pápa vagy zsinat?:* Aeneas Silvius PICCOLOMINI, *Válogatott levelek*, szerk. BORONKAI Iván, ford. BORONKAI Iván, KAPITÁNFFY István, Bp., Magyar Helikon, 1980, 24 (a továbbiakban: *Pápa vagy zsinat?)*. – A [ ]-ben lévő szó az én betoldásom.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

humanista Aeneas Silvius számára csupán spekulatív teológia volt.[24] Maga az egyetem – ahova *magnus studentium numerus eo perfluit ex Ungaria et Alemannie partibus superioribus*[25] – sem felelt meg a humanista ízlésnek. A későbbi pápa szerint Bécsben túl sok időt fecsérelnek el dialektikára és más haszontalanságokra. Így aztán azok, akik tanulmányaik végén elnyerik a magister artium címet, járatlanok a zenében, a retorikában és a számtanban; azaz „magisztert csinálnak abból is, aki ügyetlenül magyaráz mások írta verseket vagy leveleket".[26]

Aeneas Silvius másfajta műveltséget kért a Váci Pál látogatta egyetemen számon, mint amilyet az univerzitás nyújtani kívánt. A bécsi artes-fakultás ebben az időben megelégedett a régi, megbízhatónak tartott tananyaggal,[27] s Pál deák ennek alapján adott számot tudásáról és nyerte el a baccalaureus címet 1448-ban.

Az ekkor mintegy 21 éves borostyánkoszorús[28] ausztriai tanulmányainak első évei alatt juthatott arra az elhatározásra, hogy belép az akkor igen népes, közel hetvenfős bécsi domonkos konventbe.[29] Döntését segíthette, hogy a domonkos studium generale gyakorlatilag egybeolvadt az egyetem teológiai fakultásával.[30] Fontos mozzanat lehetett az is, hogy Váci Pál hitélete a Sancta Maria Rotundában, a domonkosok templomában zajlott. Az egyetemi statútumok szerint az univerzitás hallgatóinak itt kellett misét hallgatniuk. Az egyetemi magyar natio szintén a domonkos templomban ülte meg védőszentjének, Szent Lászlónak ünnepét és emlékezett meg elhunyt tagjairól.[31]

Frater Paulus novíciusi évét a bécsi konventben töltötte, fogadalmat 1449. április 29-én, a domonkos rendi Szent Péter mártír ünnepén tett. Ebből az alkalomból rövid collatiót tartott a konvent előtt.[32] A rendi emlékezet számára fontos lehetett a beszéd. A rendi évkönyvek a fogadalmasoktól még vázlatos prédikációt is csak elvétve őriztek meg, ezek egyike Váci Pálé volt.[33] A friss fogadalmas a themát Szent Pál egyik leveléből választja: *Labora sicut bonus miles* (2 Timoth. 2, 3). Jóllehet a beszéd explicitje tartalmazza, hogy a collatiót frater Paulus milyen alkalomból mondta, egy későbbi kéz fontosnak tartotta ezt megismételni és kiegészíteni. Itt már Pál testvér vezetékneve és nemzetisége is szerepel: *Per hanc collacionem fr. Paulus, nacione ungarus, baciensis in* [...]

[24] FRANK 181 skk.; LHOTSKY 137–144.

[25] *Briefwechsel,* i. h.; FRANK 88.

[26] „Maximum autem huius gymnasii vitium est, quod nimis diutiam operam in dialectica nimiumque temporis in re non magni fructus terunt. Qui magisterii artium titulo decorantur, hac una in arte maxime examinantur, ceterum neque musice neque rhetorice neque arithmatice curam gerunt, quamvis metra quedam et epistolas ab aliis editas imperite exhibentem magistrandum compellant." *Briefwechsel,* i. h.; *Pápa vagy zsinat?,* i. h.

[27] A tananyagról LHOTSKY 35 skk.

[28] A stúdium lefolyásáról és a licenciátus megfelelő életkorhoz kötéséről LHOTSKY 59.

[29] Richard PERGER, Walter BRAUNEIS, *Die mittelalterlichen Kirchen und Klöster Wiens*, Wien–Hamburg, Paul Zsolnay Verlag, 1977 (Wiener Geschichtsbücher, 19/20), 150.

[30] FRANK 81–151; KLANICZAY 597.

[31] SCHRAUF 73–74.

[32] Váci Pál collatióját Madas Edit olvasatában a függelékben közlöm.

[33] Kézirat, a bécsi domonkos rendház könyvtárában, Cod. 237/294, 130v–131v.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

ad professionem receptus fuit. Anno ab incarnacione Domini 1449 in die beati petri martiris de ordine predicatorum.[34]

Váci Pál rövid sermója sem stílusában, sem tartalmában nem különbözik a 15. század megszokott egyházi beszédeitől.[35] A collatiót – amelynek központi gondolata a szerzetesnek, a hű katonának a harca – a megszokott skolasztikus módon osztja föl. Idézeteit a Szentírásból veszi, egy-egy alkalommal hivatkozik Aquinói Szent Tamásra, Szent Bernátra, illetve háromszor Szent Ágostonra.[36] A collatio a megszokott formában divisiókra és distinctiókra osztott, ezeket csak articulusszerűen sorolja föl az írás. A beszéd valóban kibontott részében a szerzetes két példázatot kifejt, a harmadikat csak említi; itt találhatóak a már említett Ágoston-, illetve Bernát-idézetek.

A beszéd a korabeli – a már vázolt és alább még bővebben emlegetendő – bécsi egyetemi műveltségről tesz tanúságot.[37] Latinjában még súlyos hiba is előfordul, de ez akár az ügyetlen másoló számlájára is írható.

Kérdés, hogy akkor miért volt fontos a beszéd megőrzése. A collatio kifejtett része a szerzetesi erényekről, a szegénységről, a tisztaságról és az engedelmességről szól.[38] Mindezen erények hangsúlyozása, annak taglalása, hogy *bonus miles*ként kell értük harcolni, beleillett a rend megújulási mozgalmába, az obszervanciáért folytatott küzdelembe. Pál testvér nemcsak fogadalmával, hanem ezzel a prédikációval is csatlakozott a reformerekhez.

A rendi fogadalom után egy évvel, 1450-ben Váci Pál testvért frater Christian Herbrunner társaságában a konvent Heidelbergbe küldte, hogy tanulmányaikat az ottani egyetem artium-fakultásán fejezzék be.[39] Az eset érthetetlennek tetszik, hiszen Heidelbergben ekkor még dominikánus konvent sincs.[40] Még jelentősebbé teszi a dolgot, hogy ez a két szerzetes volt az első, akiket a bécsi konvent a német városba helyezett.[41]

[34] *Uo.*, 130v.

[35] MADAS Edit, *Középkori prédikációirodalmunk történetéből: A kezdetektől a XIV. század elejéig*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002 (Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 25), 127 skk. (a továbbiakban: MADAS); valamint TARNAI Andor, *„A magyar nyelvet írni kezdik": Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon,* Bp., 1984 (Irodalomtudomány és Kritika), 257 skk.

[36] A helyek a függelék jegyzeteiben találhatóak.

[37] Az egyetemi képzés és a prédikációs irodalom összefüggéséről MADAS, *i. m.* Az ott elmondottak a 15. századi prédikációs irodalomra is érvényesek; jó példát szolgáltat erre a magyar kódexekben lévő fordításirodalom.

[38] „Pungna vero contra tres hostes insurgere debemus: in mundum scilicet, carnem et demonem." 131r.

[39] FRANK 231.

[40] FRANK 89, 132; Johann Friedrich HAUTZ, *Geschichte der Universität Heidelberg,* I, Mannheim, 1862, 207 skk. (a továbbiakban: HAUTZ).

[41] FRANK 132. – Későbbi kapcsolatok a két város között: Paulus Niederhammer 1479 (FRANK 264), Andreas Peuger von Laa 1477, utóbbi tanulmányairól nem tudunk, ő lett a frissen alapított heidelbergi domonkos konvent priorja (FRANK 275). Pancratius Haugot 1479-ben helyezik át Bécsből *pro forma et gradu magisterii* (FRANK 279), rajta kívül még egy bécsi domonkosról tudunk: Ulrich Zehenter 1477 (FRANK 280). Vö. még Gabriel LÖHR, *Die Dominikaner an der Universität Heidelberg*, Archivum Fratrum Praedicatorum, 1951 (a továbbiakban: LÖHR).

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

Az assignatiót még fontosabbnak tünteti föl, hogy frater Christianus közel állt az 1450–1475-ig a regens studii tisztségét betöltő Leonhard Huntpichlerhez.[42] A tanulmányokat irányító szerzetes szimpátiájának nem elhanyagolható oka lehetett, hogy földik voltak; mindketten a tiroli Brixenthalban születtek. Ennél persze sokkal fontosabb, hogy a két kiválasztott az obszervancia elkötelezett híve volt.[43]

Váci Pált és Christian Herbrunnert 1450. június 23-án jegyezték be a heidelbergi egyetem anyakönyvébe.[44] Frater Paulus öt nappal később a baccalaureusok kollégiumának tagja lett. Tanulmányaik a megszokott rendben, ha nem is a megszokott ütemben haladtak. Herbrunner ugyanis egy szemeszter elvégzése után, 1451. január 23-án megszerezte a baccalaureatust,[45] majd két évvel később, 1453 márciusában a magister in artibus címet.[46] Váci Pál ekkor már nem volt Heidelbergben, ő egy évvel korábban, 1452. május 22-én szintén mint magister in artibus fejezte be egyetemi tanulmányait.[47]

Ezt megelőzően még egyszer közösen említtetnek. 1451 nyarán a bécsi perjel, Johannes Temer és a regens studii, Leonhard Huntpichler levelét kapják kézhez.[48] A rövid epistola homályos utalást tesz egy levél elvesztére, illetőleg a helyreállt békére. Itt minden bizonnyal az Alsó-Ausztriát fosztogató Szentmiklósi Pongrác elleni harcokról van szó. III. Frigyes német király utasítására Cillei Ulrik ugyanis ebben az évben sereget vezettet a támadó ellen; a levél érkezésekor Cillei már a nyitrai Szakolcát ostromolja. A levél egyébként tanulmányaik alapos végzésére, elöljáróik iránti engedelmességre buzdítja őket, s nem árul el semmi közelebbit assignatiójukról „in almifico gimnasio Heidelbergiensi".

Mi volt a bécsi domonkos konvent célja azzal, hogy a két studenst Heidelbergbe küldték?

A felvilágosítást Huntpichler egy későbbi, Vitéz Jánoshoz írott leveléből nyerjük.[49] A pozsonyi egyetem alapításának gondolatával foglalkozó érsek 1467-ben tanácsért

[42] Névváltozat: Brixenthali Lénárd mester.

[43] A regens studii rokonszenvét az is jelzi, hogy frater Christianus életrajzát saját kezűleg jegyezte le. „…de manu venerandi patris fratris Christiani Herbrunner de valle Brixinensi, conventus Wiennesis ord. Pred. In Austria, in s. thelogia baccalarii formati ac arcium liberalium magistri felicissime recordationis, qui quidem propter suam multiformem probitatem exstitit successive trium conventum, scilicet Nove civitatis, Cassoviensis et Wiennensis. Idem in prefato conventu Wiennensi cum omnium ingenti gaudio professus est in festo s. Mathie apostoli anno Domini 1439. Et sicut laudabiliter vixit, ita devote et sancte cum rationis clarissimo usu die 9. Maii anno Domini 1459 mortuus est." FRANK 232. – Huntpichler magyarországi tevékenységéről: SARBAK Gábor, *Über die Tätigkeit des Ordenreformers Leonhard Huntpichler OP in Ungarn = „swer sinen vriunt behaltet, daz ist lobelich": Festschrift für András Vizkelety zum 70. Geburtstag*, Piliscsaba–Bp., 2001, 151–156.

[44] Gustav TOEPKE, *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386–1662*, I, Heidelberg, 1884, 263 (a továbbiakban: TOEPKE).

[45] FRANK 232. – A cím ilyen gyors elnyerése előtanulmányokat feltételez. Vö. PUSZTAI 13; LHOTSKY 59.

[46] FRANK 232.

[47] FRANK 231.

[48] Kézirat, a bécsi domonkos konvent könyvtárában, Cod. 16/16, 129v–130v. A levelet a függelékben közlöm.

[49] Isnard Wilhelm FRANK, *Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Presburg aus dem Jahre 1467,* Zeitschrift für Ostforschung, 1967, 418–439 (a továbbiakban: FRANK, *Gutachten*).

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

fordul a bécsi szerzeteshez.[50] Az érsek korábban azt tudakolta Huntpichlertől, vajon a nominalista vagy a realista filozófiai irányzatot kövesse-e az alapítandó universitas. A bécsi domonkos válaszában azt javasolja, hogy mindkét módszert (*modi loquendi*), azaz a *via modernát* és a *via antiquát* célszerű bevezetni, mert így elkerülhetők azok a viszályok, amelyek más egyetemeknek, például a baselinek a légkörét megmérgezték: „Kövesse Pozsony a heidelbergi példát, ahol mindkét irány szabadon érvényesülhet a gyümölcsöző versenyben."[51]

Huntpichler válasza több mint meglepő. Ebben az időben a bécsi egyetem ugyanis még mereven ragaszkodik a *via moderná*hoz,[52] amely létrehozta a humanisták rosszallását kiváltó quaestio-teológiát.[53] A bölcs megértés a *via moderná*val szemben bizonyára Huntpichler egyetemi tisztségének volt köszönhető, hiszen a domonkosok – már csak rendi okokból is – a realizmushoz húztak: az irányzat egyik legjelentősebb képviselője Aquinói Szent Tamás volt;[54] a realizmust ezért gyakran *via Thomisticá*nak is nevezték. A regens studii érdeklődése a bécsi egyetemen elutasított *via antiqua* iránt részben innen eredeztethető.[55] És ez magyarázza azt is, hogy az oktatást szervező Huntpichler figyelme Heidelberg felé fordult, ahol ebben az időszakban a tiltások ellenére már a *via Thomistica* szellemében is tanítottak.

A nyugtalan szellemű prágai Jeromos volt az első jelentős tanáregyéniség, aki Heidelbergben a nominalizmust támadta.[56] A cseh teológust tanai miatt kizárták az egyetemről, később a baseli zsinat máglyahalálra is ítélte. Jeromos eltávolítása után Heidelbergben továbbra is folytatódott a nominalisták és a realisták vitája, de ez nem vezetett olyan súlyos zavargásokhoz, mint más univerzitásokon.[57] A realisták állandó jelenlétét a folyamatos tiltások bizonyítják.[58] A tettlegességig fajuló vitákat 1452-ben az egyetemet megreformálni akaró I. Frigyes pfalzi fejedelem statútuma zárja le. Ez kimondja, hogy a heidelbergi egyetem artes-fakultásán meg kell engedni mind a *via moderna*, mind a *via antiqua* tanítását.[59]

[50] KLANICZAY 597.

[51] Idézi KLANICZAY 597.

[52] FRANK 134 skk.

[53] FRANK 141.

[54] KLANICZAY 597.

[55] A domonkosok elöljárói állandóan figyelmeztettek a tomista filozófia betartására: *Acta Capitulorum Generalium,* II, 64, 83, 191, 280, 297, 303, 308, 313, 341, 350, 359, 367, 372, 391.

[56] HAUTZ 231 skk.; Malcolm D. LAMBERT, *Medieval Heres: Popular Movements from Bogomil to Hus*, London, 1977, 419.

[57] Astrik L. GABRIEL, *„Via antiqua" and „via moderna" and the Migration of Paris Students and Masters to the German Universities in the Fifteenth Century*, Berlin–New York, 1974, 439–483.

[58] HAUTZ 306; FRANK 140.

[59] „Den Artisten soll Elaubt sein zu lehren viam modernorum et antiquorum, was nicht von der heiligen Kirche verboten ist", közli HAUTZ 300. A két filozófiai irány közötti ellentét ezzel még nem zárult le végképpen; HAUTZ 307 skk.; Gerhard RITTER, *Via anticqua und via moderna auf den deutschen Universitäten des 15. Jahrhunderts = Studien zur Spätscholastik,* II, 1963, 47–68.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

A bécsi egyetemen a *via antiqua* oktatását csak 1499-ben,[60] a humanizmus győzelme után engedélyezték.[61] A realisták és a nominalisták megismerés-elméleti vitájának nemcsak filozófiai és teológiai következményei voltak,[62] hanem nagyon is gyakorlati folyományai is. A két tábor különböző szövegértelmezési módszerekkel dolgozott. Thomas Ebendorfer, aki a *via moderna* követője volt, szövegmagyarázataiban a *modus quaestionis* híve volt. Az oktatás alapját képező szövegeket propositióival, dubiumaival, quaestióival, argumentum oppositumaival teljesen elfedte.[63] A nominalisták szövegeiben gyakori a rokon értelmű szavak halmozása is.[64] Ez stilisztikai alakzatnak is fölfogható volna, de legtöbb esetben a filozófiai irány kifejeződése. Az így létrehozott szöveg legalábbis nehezen követhető.

A *via Thomisticá*t követők szövegmagyarázási eljárása a *modus expositionis.* Az így megírt sermo szorosan kapcsolódott a magyarázni kívánt textushoz, épületes traktátusok, prédikációk jöttek létre a módszer segítségével.[65] A *modus expositionis* híve volt Huntpichler is, még akkor is, ha egyetemi előadásaiban a megkövetelt gyakorlat, a *modus quaestionis* is megtalálható.[66] Fontos megjegyezni, hogy a szövegek kifejtésének Huntpichler támogatta módszere alkalmasabb volt a pasztorációt, a misztikus mozgalmakat és az egyházi reformokat szolgáló írások számára, mint a *modus quaestionis*.[67]

A feltett kérdéstől, hogy miért küldte a bécsi konvent a két ifjú diákot Heidelbergbe, látszólag messze kanyarodtunk. A fentebb vázoltak azonban megadták a választ. A reformokra áttért bécsi dominikánus konvent – és benne Huntpichler – az obszervancia biztos alapjait iparkodott megteremteni. Ehhez a megfelelő iskoláztatás és műveltség adta a biztos fundamentumot. Mivel ebben az időszakban a bécsi egyetemi oktatás nyújtotta szellemiség és műveltség nem volt alkalmas az obszervancia megszilárdításához, a reformerek másfelé tájékozódtak.[68] Azokat a tehetséges fiatal szerzeteseket, akiket az

[60] FRANK, *Gutachten* 425–427; FRANK 130.

[61] KLANICZAY 597.

[62] A *via moderna* és a *via antiqua* filozófiai és teológiai értelmezése máig nem zárult le: Walter FREUND, *Modernus und andere Zeitbegriffe des Mittelalters,* Neue Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung, Köln, 1957; Fernand van STEENBERGHEN, *Le mouvement doctrinal du XIe au XIVe siècle,* Histoire d'église depuis les origines, jusqu'à nos jours, Paris, 1956, 13; Franz EHRLE, *Der Sentenzenkommentar Peters von Candia, des Pisaner Papstes Alexander V,* Franziskanischer Studien, Münster, 1925; Fritz HOFFMAN, *Die Schriften des Oxforder Kanzlers Johannes Lutterel,* Erfurter theologische Studien, Leipzig, 1959.

[63] Anton Gerhard WEILER, *Heinrich von Gorkum,* Hilversum–Köln, 1964, 72–73; Sophronius CLARSEN, *Wolfram von Siegburg OFM und seine Doktorpromotion an der Kölner Universität 1430–1435,* Archivum Franciscanum Historicum, 1951, 257–317; 1952, 72–126, 326–396; 1952, 120 skk.

[64] Hans EGGERS, *Deutsche Sprachgeschichte: Das Frühneuhochdeutsche,* 3, Reinbek bei Hamburg, Rowolt, 1969, 103–107.

[65] Az igehirdető teológiáról (Verkündigungstheologie) és Jean Gerson törekvéseiről FRANK 140 skk.

[66] FRANK 143, 74. jegyzet.

[67] Klaniczay Tibor a via antiqua és a humanizmus összefüggéseire hívja föl a figyelmet: KLANICZAY 597. – A *Könyvecse a szent apostolok méltóságáról* elnevezést viselő kódexünk prédikációja is ezt sugallja. Az utolsó fejezet a *modus expositionis* szellemében megírt homília, a megelőző fejezetek viszont a tudós skolasztikus hagyomány szerint építkeztek.

[68] A tájékozódásban bizonyára segített az is, hogy Aeneas Silvius, aki korábban a heidelbergi egyetem kancellárja volt, tanácsaival segíthette a bécsi reformereket. HAUTZ 308 skk.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

obszervancia végrehajtására kiszemeltek, olyan egyetemre küldték, ahol feladatuknak megfelelő képzettséget szerezhettek.

A bécsi konventnek nem kellett a két ifjú rendtársba vetett bizalmában csalódnia.

Frater Christian heidelbergi stúdiumainak befejezése után, már mint a hittudomány baccalaureusa és a művészetek mestere, előbb a bécsújhelyi, majd 1454-től a kassai domonkos konvent perjele lett. Tevékenysége összefüggött a rendi obszervanciával, akárcsak Leonhard Huntpichleré, akinek a domonkos rendi reformok bevezetése és megszilárdítása volt a feladata.[69] 1454 júliusa Huntpichlert Kassán találta. A domonkos reform vikáriusaként egészen 1457-ig Magyarországon maradt.

Úgy látszik, Christian Herbrunnerre Bécsben nagyobb szükség volt, mint Kassán. 1456 márciusában visszatért anyakonventjébe, ahol rendtársai perjellé választották. Itt is halt meg 1459. május 9-én.[70]

Amíg Christian Herbrunner életének állomásait jól ismerjük, addig szerzetestársának, Váci Pálnak életútja 1452-től több mint húsz évig a homályba vész. 1474-ből hallunk ismét róla, amikor a szigeti domonkos apácák számára lefordítja Szent Ágoston reguláit és a domonkosok konstitúcióit. Pusztai István a regulafordítás okát a generale capitulum 1468-as utasításában találja meg.[71] A rendelkezés a szigeti domonkos nővérek életét óhajtotta szabályozni.[72] A regula és a konstitúciók fordítása hat évvel későbbi. Kézenfekvő, hogy az obszervancia végrehajtásához előbb megfelelő embereket kellett találni. Egyikük lehetett az ekkor még a bécsi konvent kötelékébe tartozó Váci Pál. Hogy munkáját végezhesse, a szerzetesnek a szigeten álló szerzetesházban kellett tartózkodnia.[73] Erről az assignatióról adatokat a rendi levéltár azonban nem őrzött meg.[74]

Pál testvér szigeti működését Ferrarius feljegyzése alapján mégis biztosra vehetjük. A rendi történetíró adatai meglepően pontosak. Az Ágoston-regula fordítóját a következőképpen nevezi meg: *Fr. Paulus Ungarus Vatiensis, M. Artium, et Sac. Th. Lector.* Feltűnő, hogy nem a később elért hittudományi magiszteri fokozatot említi, hanem csak azt, amivel a szerzetes 1474-ben rendelkezett. Ez azt bizonyítja, hogy Ferrariusnak olyan korabeli forrás állt a rendelkezésére, amely pontosan ismertette Pál testvér 1474-ben éppen viselt címeit és tisztségét.[75] Ezért adhatunk hitelt közlése másik részének, amelyben azt állítja, hogy Váci Pál ebben az időben *in Conventu Sigetij* fordította a regulát. Az

[69] 1450-ben Hunyadi János kormányzó és Vitéz János váradi püspök sürgette az egyházi reformok megkezdését. 1452-ben Hunyadi János kormányzó a főpapokkal és a bárókkal együtt arra kérte V. Miklós pápát, hogy a Domonkos-rend generálisával küldessen vikáriust a magyar obszervancia felügyeletére. Elérték, hogy Huntpichler legyen a vikárius. KLANICZAY 578; IMPLOM 3, 90 skk.

[70] IMPLOM 3, 96.

[71] *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica,* 8, 1900, 311 – részben közli PUSZTAI 19.

[72] A szigeti dominikánák II. Pius pápai bullájával 1459-ben kivették magukat a domonkosok fennhatósága alól. A domonkos rend csak a helyzet rendeződése után, 1474-től gondoskodik az apácák lelki gondozásáról.

[73] BOGNÁR András, LEVÁRDY Ferenc, *Példák könyve 1510,* Bp., Akadémiai, 1960 (Codices Hungarici, 4), 291. tényként közli, hogy Váci Pál 1478–1480 körül a Margitszigeten tartózkodott. Tényekkel alá nem támasztott feltételezésüket Ferrariusnak az 1. jegyzetben idézett megjegyzése erősíti. Vö. PUSZTAI 15.

[74] RUPP Jakab, *Budapest és környékének helyrajzi története,* Pest, 1868, 83 – 1464-ig felsorolja a szigeten működő domonkos perjeleket, valamint egy klerikust, aki az apácák ügyviselője volt.

[75] Feltételezhető, hogy a szokásoknak megfelelően Váci Pál kézirata végén megörökítette nevét és titulusait.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

biztos, hogy Pál testvér 1470 előtt még nem lehetett a domonkos apácák mellett, a viszályok az apácák és a domonkosok között a fennhatóság kérdésében ugyanis csak ekkor ültek el.[76] Pál a rendi szövegek fordításával és az apácák gondozásával – mint egy feljegyzés bizonyítja – legfeljebb 1476-ig foglalkozhatott.

Váci Pál lektori tisztségéről egy későbbi engedély is tudósít. Ennek alapján arra kell következtetnünk, hogy Pál még 1474 előtt hittudományi tanulmányaiban is előrehaladt. A domonkos rend központi levéltárának regesztái szerint ugyanis Firenzében 1476. június 3-án a generális jóváhagyja, hogy „frater Paulus de Wacia artium magister et theologie lector habuit licentiam procurandi elemosinas et pecunias pro subsidio studii usque ad magisterium et potest dare servientibus sibi mercedem, potest praedicare in provincia Vngarie cum uno socio et dum est in itinere confiteri omnibus fratribus ordinis et bis in anno plenarie. Nullus inferior etc."[77]

A dátum alapján Veress Endre azt feltételezte, hogy Váci Pál a firenzei egyetem hallgatója volt. A *Regesta magistrorum generalium, eorumque vicariorum* azonban úgy épül fel, hogy mindig azt a helyet adja meg dátumként, ahol az éppen ott tartózkodó generális az intézkedéseket engedélyezte. A datálásból tehát nem következik, hogy frater Paulus Firenzében folytatta tanulmányait.[78]

Váci Pált a följegyzés lectornak nevezi. Eszerint az ötven felé járó szerzetes ugyan még nem fejezte be a teológiai karon tanulmányait, de legalább három évet hallgatott már teológiát és vizsgát is tett.[79] Ez feljogosította, hogy valamely konventben hittudományi ismereteket oktasson.[80] Pál testvér végzettsége ekkor már legalábbis baccalaureatus biblicus vagy sententiarius kellett hogy legyen.[81] Tudományos előrehaladását, stúdiumainak befejezését egyéb feladatok gátolhatták.[82]

Arról, hogy hol tevékenykedett Váci Pál 1452 és 1470 vagy 1474 között – az utóbbi a Margitszigetre kerülésének a legkésőbbi időpontja –, nincs adat, assignatiójáról nem tudunk. Több domonkos kolostor rendelkezett házi stúdiumokkal, bármelyik reformált ház szóba jöhet. A kassai, pécsi, esztergomi, győri, szegedi konventek működtettek alsóbb stúdiumokat, ahol a fiatal rendtársakat képezték, hogy akár magasabb tanulmányok befejezése nélkül is pappá szentelhessék őket.[83]

Az 1476. évi feljegyzésből az is kitűnik, hogy a domonkos frater – aki ekkor még a német rendtartomány bécsi konventjének fia volt – sociusának kíséretében elhagyhatta

[76] Vö. 72. jegyzet.

[77] PUSZTAI 15.

[78] VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864,* Bp., 1941, 327. Vö. PUSZTAI 15, 2. jegyzet.

[79] A lector szükséges képzettségéről és feladatáról a 15. századi domonkos rendben: IMPLOM 3, 85 skk.

[80] „…officium boni lectoris est conformari se capacitati auditorum; et utilia et expedientia eis utiliter et intelligibiliter legere" – az *Instructio officialium ordinis fratrum praedicatorum* rendelkezéseit idézi és a lector feladatait ismerteti: *Deákság* 152. Vö. még MÁLYUSZ Elemér, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon,* Bp., Akadémiai, 1971, 280. A lectori feladatokat eltérően értelmezve Iványi Béla feltételezte, hogy a szegedi domonkos konventben magasabb teológiai oktatás folyt: *A szegedi dominikánus rendház* 80.

[81] Vö. IMPLOM 3, 34.

[82] Gyakori, hogy valóban jelentős hittudósok is csak későn szerzik meg a magisteri fokozatot. *Deákság* 162.

[83] IMPLOM 3, 50 skk.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

állomáshelyét és prédikálhatott is. Az adományok mellett ennek a tevékenységnek kellett volna biztosítania megélhetését és a pénzt teológiai tanulmányai folytatására. A prédikálásért az idegen konventek ugyanis fizettek, ha nem is mindig szívesen és önként.[84]

Hogy Pál testvér miként használta föl az engedély kiadása után az időt, nem ismert, de nem valószínű, hogy egyetemi tanulmányai befejezésével foglalkozott. Két évvel később, 1478. július 10-én rendi elöljáróinak ugyan bemutatta a teológiai magisterségét bizonyító iratot,[85] ám a hittudomány mestere címet nem egyetemi tanulmányok lezárásaként szerezte meg, hanem IV. Sixtus pápai bullájával, *auctoritate apostolica factus magister in theologia*. A domonkos rend az ilyen eljárást nem kedvelte, ezért a generálisnak vagy a nagykáptalannak kellett elfogadnia és jóváhagynia a *per saltum* elért eredményt.[86] Pál testvér a generális jóváhagyásával megkapta a licenciátust, azaz viselhette a magisteri jelvényeket.

Váci Pál még ugyanezen a napon egy engedélyt is kap. „Magister Paulus potest tenere et mutare socium clericum vel conversum in obsequium et potest recipere elemosinas et pecunias pro libris et socii necessitatibus et suis et potest confiteri ipse et socius plenarie tociens quotiens."[87]

Mozgalmas és fontos időszak volt ez Váci Pál életében. Egy nappal később ugyanis az összes korábbi kedvezményében megerősítették, bizonyára azért, hogy új konventjében ne vitathassák a neki adományozott jogokat.[88] Hogy melyek voltak ezek a *gratiá*k, nem közli az irat. Implom Lajos azonban számos hasonló engedélyt felsorol; feltehető, hogy – egyebek mellett – abba egyeztek bele, hogy Váci Pál megtarthassa a munkájához szükséges könyveket.[89] A megadott kedvezmények mind arra mutatnak, hogy frater Paulus rendjében kétségtelen köztiszteletnek örvendett. Tudományos tevékenységét azzal is elismerik, hogy könyvekre is gyűjthet alamizsnát.

Az adományokból egyik társáról is gondoskodnia kellett. Főként a magisterek kaptak socius tartására engedélyt, ezek a testvérek segítették őket munkájukban. A sociusok tartása a 15. század közepe után annyira elharapódzott, hogy Episcopi János tartományperjel 1475-ben felhatalmazást kért az ilyen kedvezmények módosítására vagy eltörlésére. A rend generálisa engedett a kérésnek.[90] Váci Pál kiválóságát bizonyítja, hogy ezek ellenére megkapta ezt az engedélyt is. Feltehető, hogy rendi feladatainak végzéséhez volt szüksége egy társra, aki lehetett klerikus, de akár conversus testvér is. Pálnak azt is belátására bízták, hogy sociusát, ha azzal elégedetlen, szükség szerint másikra cserélhesse.

[84] IMPLOM 3, 50. idéz egy esetet, amikor a rendmester megparancsolja a kassai perjelnek, hogy fizessen tíz forintot a nürnbergi konventhez tartozó János testvérnek a prédikációkért és előadásokért.

[85] „1478 iulii 10. Romae. Magister frater Paulus de Wacia fuit auctoritate apostolica factus magister in theologia, ut apparet in copia signata". VERESS 249; PUSZTAI 15.

[86] IMPLOM 3, 35.

[87] PUSZTAI 15.

[88] „Magister Paulus de Wacia habuit confirmationem omnium gratiarum sibi concessarum et nunquam possunt revocari, nec de verbo ad verbum". Idézi PUSZTAI 15.

[89] A kedvezményekről IMPLOM 3, 122 skk.

[90] IMPLOM 3, 125–130.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

A magisteri licenciátus elnyerése a már látottakon felül Váci Pál életében sok változást hozott.

Még ezen a napon – 1478. július 11-én – a rend vezetése kivette őt a német provinciából, és a magyarba helyezte át. Frater Paulus szabadon választhatott a pesti Szent Antal vagy a szegedi Szent Miklós kolostor között, de mehetett egyéb konventbe is, oda, ahol befogadják.[91] Az engedélyből az tűnik ki, hogy ebben az időben a pesti és a szegedi konventek már az obszervanciát követték.[92] A nagykáptalanok ugyanis a békesség megőrzése érdekében megtiltották, hogy „az obszerváns konventek tagjait nem reformált konventbe – vagy fordítva – befogadják".[93] Váci Pálnak így valamelyik megreformált rendházat kellett választania.

Bizonyosan a nagyszombatit.

1480-ban ugyanis Váci Pál egy 1477-es velencei nyomtatvány illuminálását fejezte be a nagyszombati domonkos konventben.[94] Aquinói Szent Tamás *Summá*ja a possessorbejegyzés szerint[95] Nagyszombatból került az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba. A bejegyzés minden bizonnyal nem csak a könyv útját mutatja.

Paulus de Wacia – ahogy önmagát az illuminált könyvben nevezi – 1482. április 10-én a rendi regesta szerint *prior conventus Ternaviensis,*[96] azaz a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett nagyszombati konvent[97] elöljárója. A rend generálisa priorságának idején arra utasítja Váci Pált, hogy Győri Paulin mester tartományperjellel, Episcopi János mester erdélyi helynökkel, Bernát kassai prédikátorral és a győri Kálmáncsehi Péter testvérrel egyetemben a budai és a pesti konventek vizitátora legyen.[98] Feladatuk a két konvent obszervanciájának megerősítése volt.

[91] „Magister Paulus de Wacia conventus Wiennensis, provincie Theutonie fuit translatus ad provinciam Hungarie et ad conventum Pestiensem vel Zegedinensem, vel alium, ubi recipi poterit a maiori parte fratrum." Idézi PUSZTAI 15.

[92] A pesti konvent obszervanciájáról IMPLOM 3, 97; a szegediéről IMPLOM 3, 98.

[93] IMPLOM 3, 99 és 93.

[94] „Illuminavi anno domini 1480, et finivi librum illuminando sexta ferria in die octava Thome Cantuarensis infra octavas nativitatis verbi dei incarnati, filii dei altissimi beatissime Christifere Marie in divina et humana natura unius suppositi, cui laus et gloria. Ego frater Paulus de Wacia magister in artibus et theologie. Amen." A bejegyzés hasonmása: *A szent Domonkos-rend multjából és jelenéből,* szerk. HORVÁTH Sándor, Bp., 1916, 233 – idézi PUSZTAI 15 skk.

[95] „Iste liber est conventus sancti Johannis baptiste."

[96] FRANK 232; PUSZTAI 16.

[97] A nagyszombati domonkos konvent történetéről keveset tudunk. 1305-ben már biztosan állt, később néhány adománylevélben említtetik. 1567 táján a margitszigeti domonkos apácák menekülnek ide a török elől. Ekkor a kolostor már romos volt és csak négy idős domonkos szerzetes lakta. Az épület csekély létszámú lakót tudott befogadni, a 18 apáca szűkösen élt, míg végre fél évszázad múlva a pozsonyi klarisszákhoz költöztek. 1615-ben Pázmány Péter a jezsuitáknak adta az épületet, amelyet később átépítettek és a nagyszombati egyetem része lett.

[98] „Provinciali et patribus infrascriptis fuit facta commisio super conventus s. Budensis et Pestiensis, videlicet magistris Johanni Episcopi vicario Transsilvanie et Paulo de Uacia priori conventus Ternaviensis et fratribus s. Bernardo predicatori de conventu Cassoviensi et fratri Petro de Kalmanczehi superiori conventus Jauriensis, ut simul visitent dictos conventus et provideant in omnibus ac si reverendissimus magister ibidem adesset et quod conventus stent mea [sic! recte: in ea?] dispositione, ut nunc stant, quo usque dicti commissarii

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

A testvérek késlekedhettek, mert a generális augusztusban kiközösítés terhe mellett ismét megparancsolta nekik, hogy „egy héten belül menjenek az említett konventekbe és hajtsák végre utasítását."[99] Váci Pál ezek szerint az obszervancia kiváló védelmezőjének számított a magyar rendtartományban, hasonló feladatot egyébként nem kaphatott volna rendi elöljáróitól.

Igazságtétellel korábban is megbízták magister Paulus Bachiensist.[100] Az utasítás szerint Balázs budai alperjel és Kálmáncsehi Péter társaságában a pesti konvent javára kell ítélkeznie a székesfehérvári Márton perjel ellen. Valószínű, hogy a regesta írója olyan névelhallást rögzített, mint amilyennel már Váci Pál pályájának kezdetén találkoztunk. A feltevést, hogy Pál testvérről van szó – akinek magisteri titulusát is megadják –, nyomatékosítja, hogy akárcsak korábban, ebben az esetben is Kálmáncsehi Péterrel együtt kellett eljárnia, mégpedig a pesti konvent ügyében.

Frater Paulusról jelenlegi ismereteink szerint nem szól több rendi feljegyzés. Többen úgy vélekednek, hogy Váci Pál kevéssel ezután argyasi püspök lett, de megbízható adattal erről nem rendelkezünk.[101]

Életútja alapján elmondhatjuk, Váci Pál beváltotta bécsi elöljáróinak hozzá fűzött reményeit. Váci Pál egyetemjárása és élete éppen úgy szétforgácsolódott a rendi reformok szolgálatában, mint társáé, Christian Herbrunneré, aki rendházról rendházra járt priorként, hogy a szerzetesi életszabályokat, erényeket megszilárdítsa és megtartassa. Frater Paulust az egyetemi évei alatt megszerzett, kétségkívül középkorias, ám nagyon is gyakorlati műveltsége alkalmassá tette a rendi reformok megvalósítására, aminek fontos része irodalmi tevékenysége is.

Függelék

1. Váci Pál beszéde fogadalomtételekor (1449. április 29-én)[102]

[130v] *Labora sicut bonus miles* 2 Timoth. 2,(3)

Sanctus et egregius doctor Thomas de Aquino verbum illud *Homo ad laborem nascitur sicut avis ad volandum* Iob quinto (7) scriptum exponens ad litteram manifestam huius auctoritatis asserit sententiam, quod cum proprius motus, quem natura avis

ibidem erunt congregati simul pro totali reformatione dictorum conventuum et mandatur omnibus etc. et semper annulate omnes litere vicariorum et dictus conventus fuit positus immediate cure provincialis pro tempore existenti, priusquam per dictos commissarios fuerit de eo dispositus. In contrarium etc." Idézi PUSZTAI 16–17.

[99] IMPLOM 3, 97, 1443. j.

[100] 1481. június 25. AGOP IV, 6, 141r. „Magistro Paulo Bachiensi, fratri Blasio de Boroh suppriori Budaensi et fratri Petro de Kalmanchehi commitur, quod iudicent contra fratrem Martinum priorem Albe Regalis pro conventu Pestiensi a quo dicta [dicitur?] abstulisse breviaria et libros et faciant iustitiam." *A domonkos generálisok regisztratúrakönyveinek magyar bejegyzései a 15–16. századból,* IVÁNYI Béla forrásgyűjtését kiadás alá rendezte SZŐNYI Tamás és ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, sajtó alatt. Szőnyi Tamás szíves közlése. A kézirat jelenleg a Domonkos Rendtörténeti Gyűjteményben, Vasváron található.

[101] Összefoglalja PUSZTAI 16.

[102] Kézirat, a bécsi domonkos konvent könyvtárában, Cod. 237/294.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

requirebat, est volatus, oportuit eam habere instrumenta debita ad volandum, scilicet alas et pennas. Homo vero, quia racionem habebat, per quam proprio labore omnia necessaria adiumenta acquirere poterat, productus est absque omnibus adiumentis, que natura ceteris dedit animalibus, scilicet absque tegumento, absque armis et aliis huiusmodi, que sibi proprio labore homo parare poterat ex industria racionis. Sed cum sic laborare sub sole omni homini sit commune, apostolus signanter nos hortatur ad laborandum quemadmodum boni milites. Cui sentencie Glossa marginalis super prefatum verbum Iob consonans dicit: *Impossibile est in hac peregrinacione sine labore esse,* ut scilicet dum mens effugitur, mens ad petenda alta levetur, unde apte in collacionis exordio dixi vel dictum relinquo *labora sicut bonus miles,* quod fuit verbum preassumptum et introductum utcumque.

Labora sicut bonus miles 2 Timoth. 2,(3) loco et cetera vide supra. In hiis quidem verbis doctor gencium et predicator ferventissimus, beatus Paulus unumquemque nostrum ad laborandum hortatur, non qualibetcumque, sed qualiter qumque bonus miles Christi.

In sacro autem eloquio duplex reperitur milicia. Bona scilicet et mala. Mala quidem est triplex: Infidelitatis, carnalitatis et mundane sollicitudinis.

De prima Deutron. VII,(2–3). Unde: *Vir aut mulier, qui faciunt malum in conspectu Domini Dei tui, et transgrediuntur pactum illius, vadantque et serviant diis alienis, et adorent solem et lunam, et omnem miliciam celi* etc.

De 2a I Petr. 2,(11): *Obsecro tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, que militant adversus animam.*

De 3a Iob X,(17): *Instauras testes tuos contra me, et multiplicas iram tuam adversum me, et pene militant in me.*

Milicia vero bona bipartia est. Nam sunt nonnulli, qui contra hostes militant alienos, ut predicatores, confessores et doctores. Nonnulli vero, qui contra proprios certant, ut omnes iusti. Dimissis omnibus aliis miliciis et malis et bonis inpresencium de milicia, que contra proprios est hostes, aliquod existimavi dicendum. Que quidem milicia duo in se complectitur, toleranciam scilicet et pungnam.

Tolerancia autem tria equanimiter tolerare debemus, dolores scilicet pro peccatis preteritis, terrores pro penis sustinendis, et penas ex parte corporis, de quibus Iob sexto (4): *Sagitte Domini sunt in me, quarum indignacio ebibit spiritum meum, et terrores Domini militant in me.* Sagitte Domini dicuntur dolores, quos influxit Dominus cordi hominis pro peccatis comissis, et harum indignatio *ebibit spiritum meum* in mentis elacionem. Terrores sunt timores, quos infligit Dominus de penis sustinendis, et ipsi in penitente militant contra seipsum, id est contra eius corporem [!], ne scilicet torpeat in penitencia agenda.[103]

[131r] Pungna vero contra tres hostes insurgere debemus: in mundum scilicet, carnem et demonem.

[103] A levél alján egy másik kéz megjegyzése: „Per hanc collacionem frater Paulus nacione ungarus baciensis in […] ad professionem receptus fuit Anno ab incarnacione Domini 1449 in die beati petri martiris de ordine predicatorum".

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

Primum fit per spiritus paupertatem, 2 Timoth. 2,(4): *Nemo militans Deo implicet se negociis secularibus, ut placeat ei, cui se probavit.*

2-um fit per castitatem 1 Petr. 2,(11) *Obsecro vos tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, que militant adversus animam.*

Tercium fit per gratiam ad virtutem contra dyabolum. Scilicet unde 1 Petr. 5,(8–9) *Fratres, sobrii estote* etc., *cui resistite fortes in fide.*

Mundus enim minatur de paupertate. Potest enim mundus auferre, quod suum est, quia ista terre bona sunt bona fortune. Sed *confidendum,* quod Christus maximus paupertatis amator *vicit mundum,* Iohannes XVI,(33). Celorum eciam regnum pauperum spiritu Matth. V,(3) describens: *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum celorum.* Propter quod eciam Augustinus dicit: *Non ergo tibi displiceat paupertas tua, nichil enim ea dicius potest inveniri. Vis scire quam locuplex sit? Celorum regnum emit.*[104] Cuius enim supereminentem utilitatem beatus Gregorius demonstrans dicit: *Cum deest terrena substantia, de qua eterno judici racionem ponemus, liberius ad patriam tendimus, qua quasi in via pondere caremus.*[105] Quantum eciam paupertas ad corporalem valeat quietem per exemplum phisicum. Legitur enim de Dyogene philosopho, quod cum illi fur in nocte sacculum cum nummis sub capite repositum subtrahere conaretur, et ille sentiret, „Tolle, inquit, infelix, ut faciat dormire scilicet te et me". Volens innuere, quod nummi dormicionem et quitem impediunt tam possidentis eciam rapientis.

Contra fortem preterea tironem preliatur eciam caro. Cuius pungna tanto periculosior, quanto propinquior, et frustra nempe satis agit bellum, qui intus habet periculum. Ad fortiter autem laborandum in hoc prelio hortatur beatus Bernardus ita inquirens: *O, anima, Dei insignata ymagine, decorata similitudine, desponsata fide, dotata spiritu, redempta sanguine, deputata cum angelis, capax beatitudinis, heres bonitatis, et particeps racionis. Quid tibi cum carne*[106] *si diligenter attendas, quid per os et nares ceterosque meatus corporis egrediatur, vilius sterquilinium nunquam vidisti.*[107] Quod cuiusdam senis discipulus animadvertens cum graviter hac temptacione longo tempore erat attractus, viriliter et animose resistebat et graviter se affligebat. Quod senex cernens ait: „Vis fili, ut rogam Dominum, quod auferat a te hanc temptacionem?" „Non, pater, inquit, quia sencio ex ea in anima mea profectum, quia occasione illius amplius virgo et oro […] pro me, ut Deus det mihi fortitudinem." Quod audiens senex commendans eum gavisus est.

[131v] Ceterum viriliter certandum est contra dyabolum. Cuius astuciam inpugnando beatus Augustinus advertens dixit: *Quis effugiet laqueos dyaboli? Laqueos posuit in diviciis, laqueos in paupertate, laqueos tetendit in cibo et potu, in voluptate, in sompniis, in vigiliis, laqueos posuit in verbo, in opere in omni vita nostra.* Sed nequaquam difidendum, quia ut idem Augustinus dicit: *Non facile a temptatore rapitur, qui bono vacat exercicio.*[108] Hic hostis callidi spiritus non facilius, nisi per veram obedienciam,

[104] Ps. Augustinus, *Sermones suppositii de Scripturis*, PL 39, 1936.
[105] Gregorius I, *Homil. In Ezechielem*, PL 76, 1024D.
[106] Ps. Bernardus, *Meditationes de humana conditione*, PL 184, 489C.
[107] PL 184, 498D.
[108] Petrus Lombardus, *Sententiae*, PL 192, 840.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

que non fictam sed veram sibi adiunctam habet humilitatem, sternitur. Exemplum de humilitate beati Antonii, si placet, introduci potest.

Quamvis itaque quottidie contra predictos tres hostes pungnare durum et difficile videatur, tamen non ab re nostrum decet solari animum dictum beati Augustini, ubi sic inquit: *In eo quod amatur, aut non laboratur, aut et labor amatur.*[109] Amemus ergo et nos Christum properus queramus amplexus, et facile videbitur omne difficile. Quod nobis is, qui tocius perfeccionis speculum est et exemplar prestare dignetur, Iesus Christus, in secula benedictus. Amen Factum est hec collaciuncula in solemni recepcione fratris Pauli ad professionem Anno etc. 49 In die sancti Petri martiris de ordine predicatorum.

2. Leonhard Huntpichler levele Christian Herbrunnerhez és Váci Pálhoz[110]

[129v] Precordialissimis in Christo fratribus patri Christiano Herprunner parisiensi et fratri Paulo de Wacia Baccalaureato conventus Wiennensis in Austria ordinis predicatorum in alma universitate Heidelbergensi constitutis

Imitationem domini Iesu. Instituto unanimi consensu atque in studio resindere et potare sapiencie pocula electiora Dilectissimi ab hora recessus vestri nil penitus certius de vobis habuimus qualique impedimento interveniente presentacionis litterarum vestrarum si quas scripsistis. Sed nunc pace dei gracia instaurata facilius invicem nos ipsos visitare poterimus ad minus scriptis Reuerendum Patrem provincialem cottidie spectamus de conventibus Stirie venturum ad nos, ubi quod cepimus aput provinciam suam causa studii nostri totis viribus prosequemur altissimo dirigente cicius autem ut poteritis nos informare non pretermittite de successoribus et necessitatibus vestris et que alia possetenus observate dilectissimi mei que corde et animo vobis suggessi observanda pene [?] quantum ad mutuam dulcem fiduciam et voluntatum conformitatem que post divinam inspirationem precipuissime fit et durat per fidelitatum et obsequiorum benevolam exhibicionem. Sic nobis facientibus bona cetera cuncta divina liberalitate in veritate non deeruvit vestreque conversationes erunt angelorum sanctorum custodium vestrorum gratissime delicie unde Augustinus in quadam epistola ad Io[annem] ubi inquit caritas est quid est quod possit deesse, ubi autem non est quid est quod possit prodesse. Deus eternus alfa et o[mega], qui finis sine fine et primus sine primordio nominatur qui pro redimenda humani generis fragilitate voluit corpori virgineo incarnari, qui dat escam omni carni qui tribuit omnibus affluctus et non improperat, qui lingwas infancium facit sibi promere laudes qui terram palmo [?] concludit. Cui celestia et terrestria ac inferi

[130r] famulantur. Hic adjuvet protegat et salvificet vos et vestros fideles directores et benefactores, qui pariter vobiscum amore scire virtutum et sapiencie in almifico gimnasio Heidelbergensi commorantur detque vobis verum studendi propositum formam addiscendi compendiosam copiosam proficiendi veniam et retinendi memoriam, ut de

[109] Augustinus, *De bono viduatis,* PL 40, 448.
[110] Kézirat, a bécsi domonkos konvent könyvtárában, Cod. 16/16.

ItK
Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 2ï 3. szám

multis pauca de paucis meliora exquiratis quatenus poculis sapiencie in novos tirones veritatum defensores solidos renati ad vitam devotam Deo et hominibus gratam congregacionem valeatis tempore suo feliciter remeare. Peto confidenter mei in vestris orationibus non oblivisci aput Deum, cui sit benediccio et gloria sempiterna nobisque clara gaudia ipse Iesus rex perennis tribuat, Amen. Ex Wienna die penultima Julii Rogavi patrem Johannem Temer quatenus vobis copiosius scribat et suppleat, que obmissa sunt per me.

Vester integer frater Leonardus de Valle Brixinensi ordinis et conventus eorundem.